

професійного навчання, ми впевнилися, що під час проведення таким чином практичного заняття студенти знайомляться із виробничими задачами економічного аналізу, вчаться застосовувати отримані знання в суто професійній ситуації, самостійно приймати рішення.

Як показують наші дослідження, саме на ігрових заняттях разом із набуттям якісних знань відбувається підвищення ефективності професійного навчання, а набутий досвід допомагає зменшити період професійної і соціальної адаптації випускника.

Література:

1. Ничкало Н.Г. Теоретико-методологічні засади реформування професійно-технічної освіти в Україні // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 3. – С. 105 – 114.

2. Лікарчук І.Л. Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні: Монографія / Наук. ред. Н.Г. Ничкало. – К.: Вища школа, 1998. – 257 с.

3. Лещинский А.П. Становление и развитие базисного этапа в системе высшего образования США и Украины. / Дисс. к. пед. н. – Одесса, 1995. – 209 с.

4. Холковська І.Л., Холковський Ю.Р. Проблеми професійного становлення майбутніх фахівців // Зб. доповідей міжн. наук.-метод. конф. “Шляхи та проблеми входження освіти України в світовий

освітнянський простір”. 8 – 9 червня 1999. – Вінниця, 1999. – С. 127-131.

5. Ительсон Л. Б., Петровский А. В. Деятельность // Общая психология: Учеб. пособ. для студентов пед. ин-тов / Под. ред. А. В. Петровского. – 3-е изд., перераб. и доп. – М., 1986. – С. 93 – 126.

6. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. – 4-е изд. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 584 с.

7. Боровский А. Б., Грабская И. А. Тесты и методика деловых игр для менеджера: Сб. – К.: МЗУУП, 1994. – 204 с.

8. Дудко Л. Д. Підготовка спеціалістів торговельно-економічного профілю в умовах ринкової економіки // Проблеми освіти: Наук.-метод. зб. – К., 1997. – Вип. 10. – С. 158 – 167.

9. Шапілова Н. В. Збірник задач і ділових ігор з дисципліни “Економіка підприємств”. – Харків: Консум, 1999. – 100 с.

10. Вербицкий А. А. Игровые формы контекстного обучения. – М.: Знание, 1983. – 96 с.

11. Красовский Ю. Д. Мир деловой игры: опыт обучения хозяйственных руководителей. – М.: Экономика, 1989. – 173 с.

12. Христенко В. Б. Деловые игры в учебном процессе: Учеб. пособ. – Челябинск: ЧПИ, 1983. – 143 с.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ У КУРСАНТІВ ВНЗ МВС УКРАЇНИ

І.П. Радомський

На формування культури професійного спілкування у курсантів ВНЗ МВС України впливає весь спосіб їхнього життя та діяльності, налагодження реальних зв'язків із довкіллям. Важливу роль у цьому процесі відіграє вищий навчальний заклад, у якому через навчально-виховний процес забезпечується соціалізація особистості.

При обґрунтуванні психолого-педагогічних умов формування культури професійного спілкування у курсантів ВНЗ МВС України ми враховували, що вік курсантів є періодом активного особистісного становлення, соціального самовизначення, включення у активне суспільне життя, формування духовних якостей. Саме у цей період відбувається зростання самосвідомості, осмислення своїх якостей і можливостей, ... усвідомлення себе як особистості. З цим пов'язаний великий інтерес до моральних і професійних проблем – щастя і обов'язку, особистих і громадських стосунків між людьми...” [1]. Розширення кола емоційно значущих стосунків сприяє розвитку так званих вищих почуттів: почуття обов'язку перед суспільством і оточенням, здатності до співпереживання, потреби в дружбі, що суттєво позначається на формуванні культури професійного спілкування у курсантів ВНЗ МВС України.

Ще наприкінці минулого століття визначились два основних напрями в удосконаленні процесу підготовки у майбутніх спеціалістів культури професійного спілкування: перший орієнтований на розвиток особистісних якостей, другий – на розвиток умінь і навичок професійного спілкування.

На наш погляд, у процесі цілеспрямованого форму-

вання і корекції культури професійного спілкування майбутніх офіцерів МВС України значна увага має приділятися не лише операційно-дійовому аспекту спілкування, але й мотиваційно-ціннісній сфері особистості курсантів. Досить перспективним щодо формування культури професійного спілкування майбутніх офіцерів є принцип впливу через особистісний компонент спілкування: корекція мотиваційно-ціннісних установок курсанта сприятиме відповідній перебудові поведінкових проявів його спілкування. Про значний потенціал особистісного підходу в удосконаленні та гармонізації спілкування особистості свідчить досвід вітчизняних спеціалістів у галузі психокорекції.

Більшість підходів ґрунтувались на використанні активних методів (ігри, вправи, вирішення професійних завдань), що були орієнтовані переважно на підвищення професійної психолого-педагогічної компетентності, а не на розвиток та психокорекцію особистісних якостей спеціаліста.

Лише в кінці дев'яностих років минулого століття зусилля педагогів та психологів спрямовувались на розробку системи тренінгових вправ, що передбачали розвиток особистості спеціаліста, його психофізичних можливостей, комунікативного потенціалу (О.О. Леонтьєв, А.С. Золотникова, Л.А. Петровська, В.А. Кан-Калик та ін.).

Глибинна ж психокорекція особистісних якостей спеціаліста, що необхідна як сприятлива передумова ефективного використання ним комунікативного потенціалу та отриманих в навчальному закладі знань, до останнього часу залишалась без належної уваги.

На наш погляд, успішне формування культури професійного спілкування у майбутніх офіцерів МВС можливе на основі розробленого у вітчизняній психології особистісного підходу (С.Л.Рубінштейн, В.М.Мясищев, О.О.Бодальов, К.О.Абульханова-Славська, Л.А.Петровська, О.Т.Соколова, Т.С.Яценко), в контексті якого спілкування розглядається як єдність двох взаємопов'язаних, але якісно відмінних рівнів: зовнішнього – інструментального і внутрішнього – мотиваційно-ціннісного [2], [6], [8]. З цих позицій культуру професійного спілкування офіцера МВС ми розглядаємо як детермінований його професійно-ціннісними орієнтаціями комплекс соціально-перцептивних, комунікативних та інтерактивних способів і прийомів професійного спілкування.

Становлення культури професійного спілкування офіцера МВС значною мірою залежить від структури його ціннісних орієнтацій.

Зважаючи на це, під час формування культури професійного спілкування майбутніх офіцерів МВС значна увага повинна приділятися не лише виробленню у них способів та прийомів професійного спілкування, але й корекції ціннісних орієнтацій і комунікативних установок. Ціннісні орієнтації відображають і фіксують значення тих чи інших реальних або уявних об'єктів для задоволення інтересів і потреб людини. Розвиток особистості залежить від того, які цінності становлять основу її світогляду, яким орієнтирам вона надає перевагу серед ієрархії цінностей. Ціннісні орієнтації, життєві цілі і плани створюють цілісну систему, яка характеризує, визначає сутність певного індивіда, його вибіркове ставлення до матеріальних і духовних цінностей, його настанови, мотиви, що в кінцевому результаті справляє суттєвий вплив на культуру професійного спілкування майбутніх офіцерів МВС.

В.Сластьонін, І.Ісаєв, О.Міщенко, Т.Чмут визначають мотиваційно-ціннісне ставлення до професійної діяльності як центральну ланку в складному синтезі структур, що утворюють професійну готовність [5], [11]. Формування знань, умінь, навичок розглядається ними як похідне від рівня розвитку ціннісних орієнтацій особистості, які визначають потребу в оволодінні професійною майстерністю.

Отже, важливою умовою формування культури професійного спілкування майбутніх офіцерів є стимулювання їхнього прагнення до комунікативного самовдосконалення. Досягти цього можна шляхом посилення професійної спрямованості навчального процесу, наближення навчальних завдань, які пропонуються курсантам, до умов майбутньої службової діяльності. Тільки таким чином можливо сформувати у майбутніх офіцерів МВС внутрішню мотивацію до формування культури професійного спілкування. Усвідомлення курсантами важливого значення культури спілкування для майбутньої професії надає особистісного смислу навчальній діяльності, спонукає до комунікативного самовдосконалення.

Таким чином, важливою психолого-педагогічною умовою формування культури професійного спілкування майбутніх офіцерів МВС є забезпечення професійної спрямованості навчання, розробка комплексу професійно орієнтованих ситуативних завдань, спрямованих на розвиток умінь професійного спілкування.

У своєму дослідженні ми виходимо з того, що успішне формування у курсантів культури професійного спілкування не можливе без їх систематичної, послідовної роботи над собою з метою удосконалення позитивних і усунення негативних якостей. Тільки чітко визначившись у сильних і слабких сторонах, курсанти зможуть поставити перед собою завдання розвинути себе, збагатити свій творчий потенціал – здібності, потреби, смаки, інтереси, волю, духовний світ, моральні якості, одночасно усуваючи власні недоліки. Але оскільки в основі кожної особистісної якості лежать звички, то самовиховання і є, власне кажучи, формуванням позитивних звичок і викорінювання шкідливих.

Специфіка самовиховання як фактору формування у курсантів культури професійного спілкування полягає в тому, що воно серед усіх інших чинників найбільше опирається на індивідуальні особливості людини, її нахили та потреби. Завдяки цьому особистості вдається виявити для самої себе домінуючі задатки, які у майбутньому можуть суттєво вплинути на процес формування культури професійного спілкування.

Педагогічно правильно організоване самовиховання сприяє тому, що виховний процес набуває яскраво вираженого особистісно-зорієнтованого характеру. А виховний процес, який не забезпечує належних умов для розвитку самовиховання, як слушно зазначає І.Д.Бех, здебільшого будується на безпосередньому підкоренні, приниженні гідності людини, в кінцевому результаті не сприяє її моральному становленню, а, навпаки, викликає спалахи агресивності [1].

"Будь-яка ефективна виховна робота має своєю внутрішньою умовою власну роботу вихованця, – писав С.Л. Рубінштейн. – Успіх усієї роботи з формування духовного обличчя людини залежить від цієї внутрішньої роботи, від того, наскільки вона виявляється в змозі її стимулювати та скеровувати. У цьому головне" [9].

Тому наступною психолого-педагогічною умовою ефективного формування у курсантів культури професійного спілкування є організація навчально-виховного процесу у ВНЗ МВС на принципах саморозвитку та професійного самовдосконалення особистості.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблем організації самовиховання особистості дає підстави наголошувати на необхідності активізації дії психологічних механізмів самовиховання курсантів. Цього можна досягти, якщо:

- створити для кожного можливості для виявлення і розвитку індивідуальних особливостей;
- забезпечити комплексну зорієнтованість на розвиток усіх структурних компонентів особистості: пізнавального, емоційно-ціннісного, діяльнісно-вольового;
- педагогічне керівництво розвитком самовиховання здійснюватиметься відповідно до основних етапів його становлення (спонукальний, проектуючий, організаційно-дійовий, оцінювально-результативний);
- організація педагогічного процесу сприятиме перетворенню курсантів на суб'єктів самовдосконалення.

При цьому слід враховувати, що важливим джерелом психічних станів і якостей особистості є життєві ситуації, з якими взаємодіє людина. Необхідною умовою активізації самовиховання курсантів є свідоме

конструювання такої ситуації, яка б вимагала від них відповідних дій і вчинків. У науковій літературі такою ситуацією визнається інколи "ситуація реальної відповідальності" [3]. Вона характеризується єдністю вимог до особистості та умов її реалізації. Компонентами такої ситуації є:

- вимоги до особистості;
- особистість із певним рівнем моральної свідомості та професійної підготовки;
- умови для реалізації цих вимог;
- суспільна оцінка вчинків особистості та досягнутих нею результатів.

Але активність особистості не є результатом дії лише фатальних завчасно визначених зовнішніх умов або якоїсь особливої сили, незалежної від взаємодії із зовнішнім середовищем. Це доводить запропонований С.Л.Рубінштейном принцип, згідно з яким зовнішні впливи виражаються через внутрішній стан людини. Середовище при цьому виступає лише умовою її розвитку. Якщо суб'єктивними умовами нехтувати, то суспільно значуще не стає особистісно значущим, а соціальні вимоги та норми виступають лише як зовнішні регулятори поведінки особистості. Як справедливо зазначає Г.Л.Тулчинський, можна багато і гарно говорити про благородні суспільні цілі, але до того часу, поки вони не стануть внутрішніми, усвідомленими і прийнятими особистістю як її власні, жодні виховні впливи не зроблять їх цілями [10].

Американський соціолог У.Томас звертає особливу увагу на те, що ситуація не прямо впливає на поведінку людини, а лише в тій мірі, наскільки вона має суб'єктивну вагу для даного індивіда. На його думку, будь-якій діяльності передують стадія розгляду, обдумування, яку можна назвати визначенням ситуації [4].

Дослідження психологів переконливо показують, що спрямовані на особистість виховні впливи можуть бути ефективними лише у тому випадку, якщо вони опосередковуються самою особистістю. Якщо ж інтереси та потреби особистості враховуються недостатньо, то вона діє на примітивному рівні – щоб уникнути санкцій. При цьому виникають небажані психологічні ефекти. Як зазначає американський психолог К. Беннет, ми відчуваємо себе вільними тоді, коли наша поведінка контролюється позитивними емоціями, оскільки це дає нам відчуття контролю над ситуацією. Ми не можемо так само відчувати свободу, коли наша поведінка контролюється вчинками [12].

Оскільки ніяка діяльність не може досить довго тривати на основі примусу або самопримусу, спробуємо вирішити питання: що стимулює людину до самовдосконалення, змушує активно працювати над собою?

Враховуючи представлені вище концептуальні положення, ми у своєму дослідженні виходили з того, що самовиховання у курсантів культури професійного спілкування значно активізується, коли вони, усвідомлюючи його роль у професійному становленні, будуть зацікавлені як процесом, так і результатом власного удосконалення. При цьому основна увага має зосереджуватись на розвитку мотиваційно-ціннісної сфери (формування переконання в необхідності оволодіння культурою професійного спілкування, ціннісних орієнтацій та ідеалів, вольових якостей і т.п.) та інструментальної сфери (засвоєння знань про культуру професійного

спілкування, вироблення умінь і навичок її удосконалення).

При цьому слід враховувати, що людина як соціальна істота постійно знаходиться під впливом різних соціальних груп, до яких вона належить. А з іншого боку як пише А.В.Петровський, "саме колектив втілює ту залежність особистості від суспільства, при якій вона стає вільною" [12].

У зв'язку з цим виникає потреба у встановленні психологічних механізмів, які закладені в основу самовиховання особистості, а отже, суттєво впливають на формування у курсантів культури професійного спілкування, та визначенні умов активізації їх впливу на цей процес.

Психологічні механізми формування у курсантів культури професійного спілкування – це шляхи розвитку мотиваційно-ціннісної сфери особистості в процесі засвоєння нею соціального досвіду.

Чимало авторів розглядають такі рефлексивні процеси, як самосвідомість, самопізнання, самоаналіз, самооцінку і як психологічні механізми, на яких ґрунтується самовиховання, і як засоби самовиховання (І.А.Донців, Ю.М.Орлов та ін.). Зокрема, вони зазначають: якщо рефлексивні процеси незалежні від волі суб'єкта, то їх можна розглядати як психологічні механізми формування у курсантів культури професійного спілкування. Однак ми не зовсім поділяємо такі погляди. Адже і самосвідомість, і самопізнання, і самоаналіз, і самооцінка піддаються впливам особистості, значною мірою контролюються її свідомістю та вольовими якостями. Психологічні ж механізми є глибинними процесами, які нерідко не усвідомлюються особистістю. Тому ми виходимо з того, що основу формування культури професійного спілкування курсантів складають ідентифікація, емоційне обумовлювання, наслідування, мотиваційне опосередкування, конформність, вживання у соціальну роль, редукація (зменшення) когнітивного дисонансу.

Ми схильні вважати, що наша поведінка впливає з наших переконань. Однак соціальні психологи експериментально довели, що можлива зворотна залежність: наші погляди можуть бути наслідком нашої поведінки. Ми, як правило, обстоюємо те, у що віримо, однак ми також віримо в те, що обстоюємо. Переконання і вчинки породжують одне одного.

У визначенні джерел активізації дій курсантів щодо формування у себе культури професійного спілкування слід виходити з того, що соціальне оточення, виховання теж можуть прискорювати або ж гальмувати цей процес. Тобто необхідно враховувати вплив як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, виходячи зі співвідношення цих факторів і якою мірою це співвідношення сприяє виникненню у суб'єкта рушійних суперечностей.

З таких позицій успішне формування у курсантів культури професійного спілкування передбачає впровадження комплексної технології виховного впливу на особистість, яка водночас забезпечила би педагогічний моніторинг і корекцію формування культури професійного спілкування у майбутніх офіцерів МВС України.

Таким чином, аналіз психологічної та педагогічної літератури дозволив виділити умови формування культури професійного спілкування майбутніх офіцерів МВС:

- визначення культури професійного спілкування як одного з пріоритетних напрямів підготовки майбутніх офіцерів МВС;
- організація навчально-виховного процесу у ВНЗ МВС на принципах саморозвитку та професійного самовдосконалення курсантів;
- розробка і впровадження комплексної технології формування культури професійного спілкування курсантів;
- забезпечення педагогічного моніторингу і корекції формування культури професійного спілкування у майбутніх офіцерів МВС України.

Література:

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Наук.-метод. посіб./ Ін-т змісту і методів навчання. - К., 1998.-204 с.
2. Бодалев А.А. Личность и общение. – М.: Международная педагогическая академия, 1995. – 328 с.
3. Петровская Л.А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1989. – 216 с.

-
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2 т. – М.: Педагогика, 1989.- Т.2. – 328 с.
 5. Педагогика: Учебное пособие для студентов пед. учебн. завед./ В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов. – М.: Школа-Пресс, 1997. – 512 с.
 6. Чмут Т.К., Чайка Г.Л. Етика ділового спілкування.: Навч. Посібн. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: “Вікар”, 2002.- 223 с.
 7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. 2-е изд. – М.: Учпедгиз, 1948. – 704 с.
 8. Бондаревская Е.В. Формирование нравственного сознания старших школьников: Дис. ...док. пед. наук. - М., 1980. - 460 с.
 9. Тульчинский Г.Л. Разум, воля, успех: О философии поступка. – Л., 1990. - 216 с.
 10. Гришина Н.В. Психология социальных ситуаций // Вопр. психологии. - 1997. - С. 122-132.
 11. Bennett, Carson M. A Skinnerian view of human freedom // Humanist. – 1990. – v.50. No4. – P. 18-20.
 12. Петровский А.В. Личность. Деятельность. Коллектив. – М., 1982. – С. 5.